

Turniej Młodych Fizyków 2010

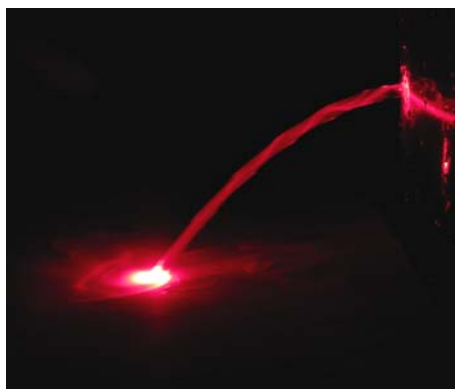
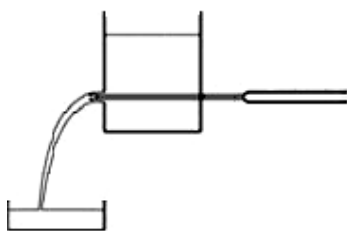
Autorzy rozwiązania – drużyna III LO im. Unii Lubelskiej w Lublinie:

Aleksandra Tchórzewska, Radosław Bartnik, Paweł Karpiński, Łukasz Wawrzyszko, Adam Rosłowicz, Radosław Józwik, Mateusz Padarewski, Emilia Węgrzyn, Krzysztof Wiertel, Magdalena Pisarczyk, Joanna Lipnicka, Michał Kufel, Jarosław Żółkiewski.

Opieka naukowa: *dr Regina Zawisza-Winiarczyk.*

Zadanie Ciekły światłowód

Strumień wypływający z przezroczystego naczynia wypełnionego cieczą (np. wodą) jest oświetlony od wnętrza naczynia (patrz rysunek). W jakich warunkach strumień działa jak światłowód?

Zdj. 1. Uzyskany światłowód

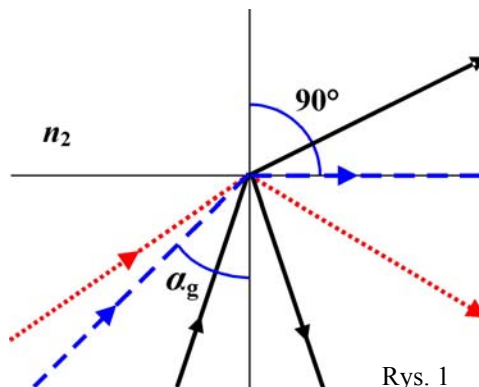
1. Teoria

Aby strumień wyciekającej z naczynia wody zachował się jak światłowód, wiązka promieni musi zostać „uwięziona” w wodzie – tak jak jest to przedstawione na zdjęciu obok.

Zjawisko, dzięki któremu obserwujemy światłowody powstałe w wodzie, to **całkowite odbicie wewnętrzne**. Występuje ono wtedy, gdy światło biegnie z ośrodka optycznie gęstszego (czyli o większym współczynniku załamania) do optycznie rzadszego (np. z wody do powietrza) (rys. 1). W tym przypadku, zgodnie z prawem załamania, kąt załamania β jest większy od kąta padania α , gdyż prędkość światła w wodzie V_1 jest mniejsza od jego prędkości w powietrzu V_2 .

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{V_1}{V_2}$$

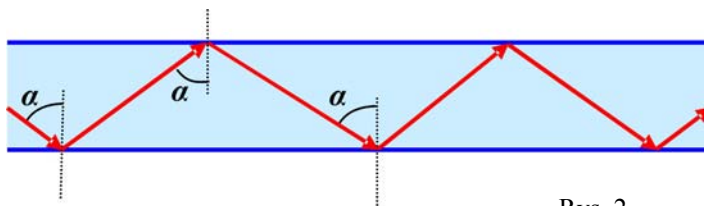
Oprócz promienia załamanego obserwujemy też promień odbity. Zwiększając kąt padania dochodzimy w pewnym momencie do stanu, gdy kąt załamania staje się kątem prostym: $\beta = 90^\circ$. Wówczas promień załamany „ślizga się” po powierzchni granicznej (rys. 1, promień narysowany linią przerywaną). Kąt padania α_g , dla którego kąt załamania jest prosty, nazywa się **kątem granicznym**. Dalsze zwiększanie kąta padania powoduje pełne odbicie od powierzchni granicznej, zgodnie z prawami odbicia (rys. 1, promień narysowany linią kropkowaną). Mówimy, że promień ulega *całkowitemu odbiciu wewnętrznemu*.

Rys. 1

Kąt graniczny można bardzo łatwo obliczyć z prawa załamania:

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{n_2}{n_1} \quad \text{gdzie } n_1 > n_2$$

Rys. 2

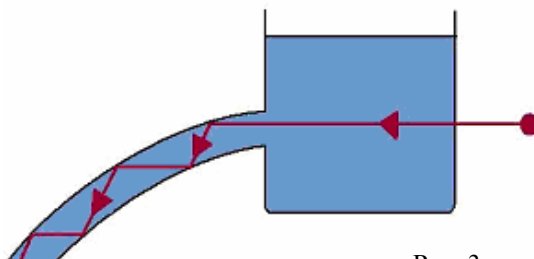
Wiedząc, że:

- n_1 to współczynnik załamania wody, wynoszący 1,33,
- n_2 to współczynnik załamania powietrza, wynoszący 1,0003,
- α_g to kąt graniczny,
- β to kąt, pod jakim promień pada na granicę ośrodków

i przyjmując kąt $\beta = 90^\circ$ otrzymujemy równanie, z którego wyliczamy α_g – kąt graniczny:

$$\sin \alpha_g = \frac{n_2}{n_1} \Rightarrow \alpha_g = \arcsin \frac{n_2}{n_1}$$

Po podstawieniu wartości do równania otrzymujemy wynik $\alpha_g = 48,8^\circ$.

Rys. 3

Zatem aby uzyskać światłowód, kąt padania promienia lasera na granicę ośrodków woda–powietrze musi być za każdym razem większy od kąta granicznego. W prostym strumieniu wody (w kształcie walca) wystarczy skierować promień lasera na granicę ośrodków pod kątem większym od kąta $48,8^\circ$. Ulegnie on kolejnym odbiciom, pozostając uwięzionym w wodzie (rys. 2). Dzieje się tak, gdyż kąt padania promienia na równoległe płaszczyzny granicy ośrodków jest jednakowy i równy początkowemu kątowi padania.

Jednak w przypadku strumienia wypływającego z boku naczynia, sytuacja wygląda nieco inaczej, gdyż strumień wody na kształt paraboli. Udowodnijmy więc, że promień, który raz wszedł w wypływający strumień pod kątem większym od kąta granicznego, już z niego nie wyjdzie na całym obszarze ciągłego strumienia (rys. 3). Strumień wypływającej z naczynia wody można rozpatrywać przez analogię do rzutu poziomego ciała, którego torem jest parabola.

Na rysunku 4 widać, że w trójkącie ABC

$$\beta > 90^\circ$$

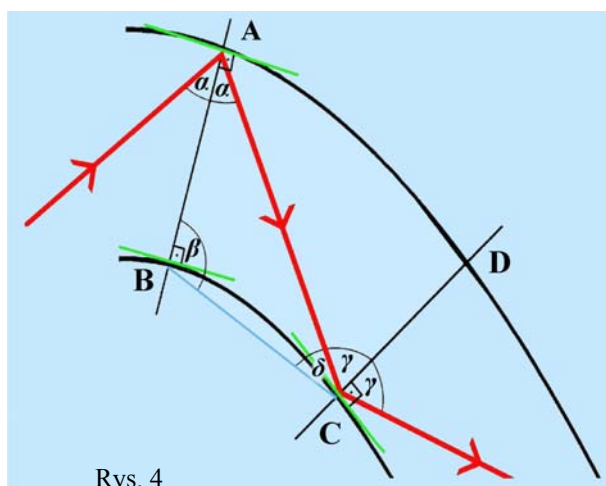
oraz w trójkącie ACD

$$\delta > 90^\circ - \alpha$$

zatem, kąt padania promienia na przeciwną granicę ośrodków

$$\gamma > \alpha$$

co znaczy, że za każdym razem kąt padania promienia lasera na granicę ośrodków jest większy od początkowego, tak więc promień zostanie uwięziony w strumieniu wody.

Rys. 4

2. Przebieg doświadczenia i wyniki

W celu sprawdzenia warunków, w jakich powstaje omawiany światłowód, przeprowadziliśmy szereg doświadczeń.

Do doświadczeń użyliśmy:

- butelek o wysokości 32 cm i pojemności 2 litrów,
- lasera o maksymalnej mocy 3 mW.

Opis doświadczenia:

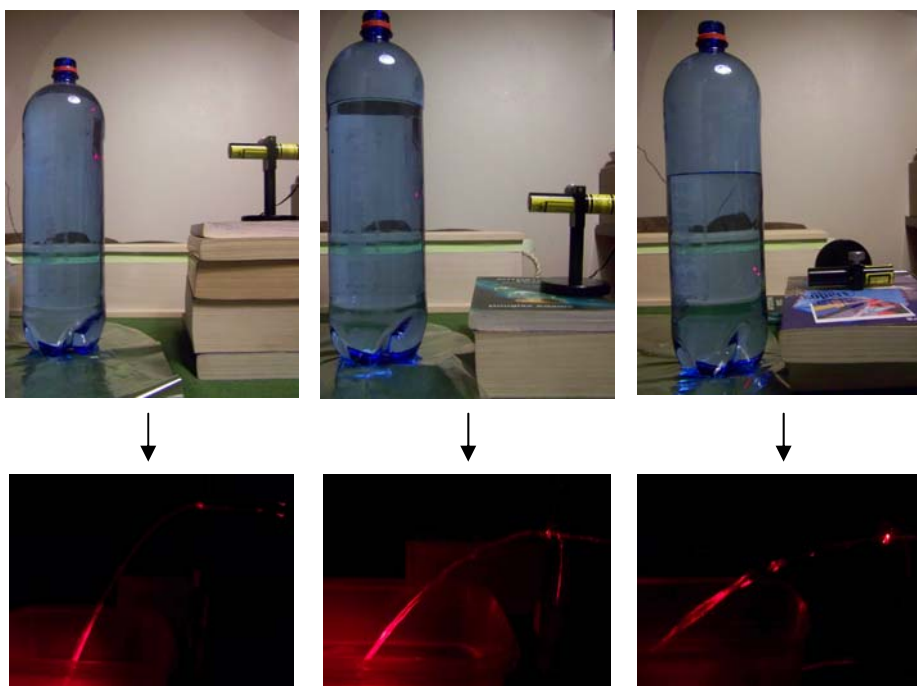
a) Badamy, czy powstanie światłowodu zależy od wysokości, na jakiej znajduje się otwór, przez który wypływa woda

W tym celu posłużyliśmy się butelką o jednakowych otworach na trzech różnych wysokościach: 8 cm, 16 cm i 24 cm mierzonych od podstawy – tak jak jest to przedstawione na zdjęciu nr 2. Kształt strumienia wody zależał od wysokości otworu, gdyż w każdym z przypadków woda wypływała z otworów z inną prędkością, co wpływało na parametry paraboli.

Zdj. 2. Butelka z otworami na różnych wysokościach

Okazuje się jednak, że jeżeli poprowadzimy promień lasera całkowicie poziomo w stosunku do butelki, to w każdym przypadku otrzymamy światłowód, niezależnie od kształtu strumienia. Jest to przedstawione na poniższych zdjęciach.

Zdj. 3. Poziomo, $h = 24\text{cm}$

Zdj. 4. Poziomo, $h = 16\text{cm}$

Zdj. 5. Poziomo, $h = 8\text{cm}$

b) Badamy, czy powstawanie światłowodu zależy od kąta wpadania wiązki światła do otworu w butelce

W tym celu zmienialiśmy sposób oświetlenia strumienia w trzech przypadkach, pozostawiając laser na jednakowej wysokości, zmieniając jedynie kąt jego nachylenia.

Zdj. 6. Wysokość 24 cm

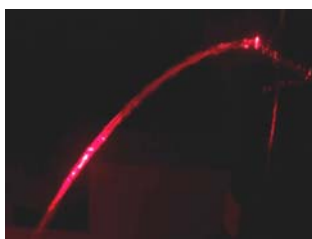

Zdj. 7. Wysokość 16 cm

Zdj. 8. Wysokość 8 cm

Na zdjęciach nr 6, 7 i 8 przedstawiono kąty, pod jakimi należy oświetlić butelkę, aby powstał światłowód. Na wysokości 24 cm kąt ustawienia lasera wynosi 29° . Gdy otwór znajduje się w odległości 16 cm od podłoża, kąt ten będzie wynosić 16° , a na wysokości 8 cm – 3° .

Zdj. 9. Wysokość 24 cm

Zdj. 10. Wysokość 16 cm

Zdj. 11. Wysokość 8 cm

Wysokość, na jakiej umieszczono otwory, wpływa na kształt zakrzywienia strumienia, a co za tym idzie na kąt, pod jakim powinien padać promień.

c) Badamy, jak wielkość otworu wpływa na powstawanie światłowodu

Do zbadania tej zależności użyliśmy butelek z otworami o różnej wielkości średnicy (jedno-, trzy- i pięciomilimetrowej).

Zdj. 12. Średnica 3 mm

Zdj. 13. Średnica 1 mm

Zdj. 14. Średnica 5 mm

Kąt padania promieni lasera na zdjęciu 12 wynosi $16,5^\circ$, na zdjęciu 13 – 17° , a na zdjęciu 14 – $16,8^\circ$.

Zdj. 15. Średnica 3 mm

Zdj. 16. Średnica 1 mm

Zdj. 17. Średnica 5 mm

Jak wynika ze zdjęć światłowód można otrzymać w każdym z przypadków. Kąty, pod jakimi ustawiony jest laser na zdjęciach, różnią się bardzo niewiele i może to wynikać z niedokładności pomiaru. Jednak pewne jest, że im większa średnica, tym bardziej widoczny jest powstający światłowód.

d) Badamy, czy istnieje taki kąt padania wiązki światła, dla którego światłowód nie powstaje

Do tej pory badaliśmy sytuacje, kiedy światłowód powstaje. Teraz zajmiemy się takim ustawieniem lasera, aby tworzył z podłożem najmniejszy kąt, pod którym światłowód nie powstanie w strumieniu.

Zdj. 18.

Zdj. 19.

Dla kąta ustawienia lasera równego 45° nie zauważyliśmy całkowitego odbicia wewnętrznego (rys. 18), a zatem nie utworzył się światłowód.

3. Analiza

Opierając się na przeprowadzonych doświadczeniach, możemy stwierdzić, iż powstanie światłowodu w strumieniu wypływającej wody zależy przede wszystkim od kąta, pod jakim ustawimy laser. Jeśli początkowy kąt padania promienia lasera na granicę ośrodków woda–powietrze jest większy od kąta granicznego, to w strumieniu wody powstanie światłowód. Natomiast wysokość otworu, od którego zależy kształt światłowodu, oraz jego wielkość nie ma znaczenia, jeśli dobrze dobierzemy kąt ustawienia lasera.

4. Źródła

- [1] http://supermozg.gazeta.pl/supermozg/1,91629,5988989,Dlaczego_domek_topika_jest_srebrny_.html
- [2] http://supermozg.gazeta.pl/supermozg/1,91629,6016349,Wlokna_optyczne_w_co_dziennym_zyciu.html
- [3] http://pl.wikipedia.org/wiki/Współczynnik_załamania
- [4] http://pl.wikipedia.org/wiki/Kąt_graniczny

Od Redakcji:

Artykuł z kolorowymi ilustracjami znajduje się na stronie internetowej *Fotonu*.